

prosessien näkökulmasta. Oma merkityksensä on silläkin, että tämä näkökulma näyttää avaavan parempia mahdollisuuksia mm. tietopalvelun kehittämiseen kuin perinteinen järjestelmäkeskeinen lähestymistapa.

Reijo Savolainen

Lähteet

Kuhlthau, Carol C. (1992), Tiedonhankinnan tutkimuksesta: käsitteellisiä ja metodologisia lähtökoh-
tia (suom. Marjatta Okko). Kirjastotiede ja
informatiikka 11(1992)3, 79-85.

Diskurssianalyysin suuntaukset

Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen:
Diskurssianalyysin Aakkoset. Tampere: Vastapaino, 1993.

”Diskurssianalyysin aakkoset” voidaan lyhyesti määritellä siksi luvuksi, joka puuttuu Alasuutarin Laadullinen tutkimus -oppaasta. Diskurssianalyysi (DA) ei kuitenkaan ole selkeärajainen tutkimusmetodi, vaan pikemminkin kielifilosofinen teoreettinen viitekehys, jolla on monenlaisia sovellusmahdollisuuksia. DA rakentuu spesifeille teoreettisille näkemyksille kielestä, todellisuudesta, tiedosta ja yksilöstä. Konkreettisena tutkimusmetodina DA:lle on ehkä leimallisinta yksilö/yhteiskunta, subjektiivinen merkityksenanto/objektiivinen tieto ja sisäiset prosessit/ulkoinen maailma - vastakainasettelujen ylittäminen. Kaikenlaista puhetta ja kirjoitusta tarkastellaan samalla tavoin kertomuksina: rakennesidonnaisina, teoriapohjaisina ja fiktiivisinä muodostelmina. Refleksiivisyys on sen puitteissa kielellisiä ilmaisutapoja rakentavien implisiittisten oletusten ja näkökulmarajausten analyysiä, sekä niiden faktoja ja totuuksia rakentavien käytännön seurausten analyysiä. Kirjoittajat toteavat DA:n kuuluvan tutkijan yleissivistykseen siksi, että tieteen peruskysymyksiä ylipäättään on, missä määrin tutkimuksissa (kenties huomaamatta) uusinnetaan olemassaolevia dikotomioita, luokittelutapoja ja kategorisointeja.

Pienenä sivuhuomautuksena: diskurssiteoriasta kiinnostuneen kannattaa lukea myös Jokisen ja Juhilan ”Diskursseja rakentamassa”. ”Aakkoset” on kirjoitettu yleistajuisemmaksi DA:n metodisten

suuntaviivojen esittelyksi, jolloin diskurssiteorian juuret ja kehitys sekä metodiohjeiden tieteen-teoreettinen ja epistemologinen argumentointi jäävät vähemmälle huomiolle. Puolet teoksesta koostuu esimerkkianalyyseistä, joissa metodologiset lähtökohdat konkretisoituvat selkeästi, ja jotka ovat muutenkin mielenkiintoista ja hauskaa luettavaa. Juuri näin metodikirja pitääkin kirjoittaa: näyttäen käytännössä, millaiseksi analyysi metodiohjeiden perusteella muodostuu. On aika hämmästyttävää, miten paljon ”refleksiivisellä” lukutavalla saadaan irti esimerkiksi viranomaisten ja poliitikkojen faktoja luettelevasta puheesta. Tekijät ammentavat paljon uudesta retoriikasta, ja analyysit painottuvat diskurssien toiminnalliseen ja kielen käytön strategisten aspektien analyysiin.

Kirjoittajat käyttävät termiä ”merkityssysteemi” diskurssin synonyyminä, mikä hieman särähtää omaan korvaani puhtaasti sen vuoksi, että vastaavaa käsitettä voitaisiin käyttää (ja käytetään) lukuisissa muissakin tutkimussuuntauksissa, jotka niinkään tutkivat merkitysvälitteistä sosiaalista toimintaa ja todellisuutta. Diskurssi ja tulkinta-repertuaari määritellään ”verrattain eheiksi säännön- mukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta” (s. 27). Merkityssysteemin käsitteellä kirjoittajat painottavat sitä, että diskurssina voidaan analysoida yhtä hyvin vaikkapa luentosalin arkkitehtuuria.

Ilmaisu ”samalla rakentavat” on kuitenkin pieni understatement. Vertailun vuoksi: Michel Foucault määrittelee diskurssin todellisuutta koskevien väittämien kokonaisuudeksi, joka systemaattisesti muovaa kohteenaan olevat objektit. Stuart Hallin määritelmän mukaan diskurssi tarjoaa kielen sitä varten, että voitaisiin puhua jostain aiheesta, esittää sitä koskevaa tietoa ja näkemyksiä. Diskurssi representoi todellisuuden tietyistä rajatusta näkökulmasta. Kirjoittajat painottavat diskurssien ”käytännön” toiminnallisuutta, jolloin viestinnälle ja kulttuurintutkimukselle kenties ominaisempi diskurssien analysointi tietomuodostelmina ja käsite-arkkitehtuurina jää vähemmälle kehittelylle.

Teoksessa esitellään kaksi erilaisten intressien pohjalta virittyvää diskurssianalyysin suuntausta. Tekijät nimeävät ne 1) sosiaalisen todellisuuden moninaisuuteen ja vaihtelevuuteen keskittyväksi analyysiksi, ja 2) valtasuhteisiin keskittyväksi analyysiksi. Oletus kohteita eri tavoin tulkitsevien rinnakkaisten ja keskenään ristiriitaisten diskurssien olemassaolosta, sekä oletus tiettyjen diskurssien

itsestäänselvyydestä sosiaalisen todellisuuden jäsentämisessä, ovat kuitenkin DA:n yleisiä ja yhteisiä teoreettisia lähtökohtia. Molemmat aspektit voivat olla tasa-arvoisesti analyysin kohteena. Kirjoittajat eivät pohdi DA:n suuntausten eroja laajemmin. Suuntausten vahvempi ”kontekstuaalisointi” olisi kuitenkin tarpeen, sillä jotkin lähtökohdat ovat niin erilaisia, että metodiohjeissa on ristiriitaisuuksia. Itse tekisin mielelläni selvän eron keskusteluanalyysistä ammentavan DA:n välille ja Foucaultista ammentavan DA:n välille. Selkein ero suuntausten välillä on siinä, mihin puheen kontekstiin tutkijan kiinnostus kohdistuu.

Teoksessa esitelty ”vaihtelevuusanalyysi” on lähellä keskusteluanalyysyä keskittyessään kielen käytön yksityiskohtaiseen analyysiin puhujien ja vuorovaikutuksen kontekstissa. Sosiaalipsykologit analysoivat yleensä enemmän puheen tilannesidonnaisia funktioita ja vähemmän puheen historiallista kontekstia. Kiinnostus kohdistuu usein puhujien identiteetin aktiiviseen ja kontekstisidonnaiseen rakennustyöhön. Sosiologinen (samoin viestinnän ja kulttuurintutkimuksen) diskursianalyysi keskittyy enemmän kulttuuriseen kontekstiin eli puheeseen/teksteihin ideologisten ja historiallisten ehtojen tuottamana. Kulttuuri- tai valta- analyysi ei ole niinkään kiinnostunut kielen käytön tilannesidonnaisista funktioista tai vuorovaikutuskontekstista. Enemminkin tarkastellaan sitä, miten puhetaivat viittaavat aikaisemmin syntyneisiin kohteiden konstituoinnin ja järjestämisen tapoihin: millaisessa historiallisessa kontekstissa puhetaiva on alunperin syntynyt, missä konteksteissa sitä edelleen vahvistetaan, missä ajattelun konteksteissa se näyttäytyy kyseenalaisena. Tavoitteena ei ole vain tunnistaa ja nimetä puheessa vilahtelevia repertuaareja, vaan eksplikoida laajemmin se maailman jäsentämisen tapa, joka on implisiitisti osa tiettyä tapaa puhua asioista.

Kielen käytön historiallinen konteksti kiinnostaa myös keskusteluanalyysistä ammentavaa DA:ta periaatteessa, mutta helposti käy niin, että kun tehdään kovin pikkutarkkoja puheen transkriptioita ja analyysyjä puheesta reaktionä toisen puhujan puheenvuoroon, tutkijan voimat ehtyvät tähän. Kun keskusteluanalyysissä pysytellään melko tiukasti aineistolähtöisessä ja yksityiskohtaisessa puheen käänteiden analyysissä, puheen historiallisia ja kulttuurisia ehtoja tarkasteleva analyysi vaatii työkalukseen melko itsestäänselvästi tietyn kielen käytön alueen tai instituution laajan kulttuurisen ja teoreettisen tunteen. ”Aakkosissa” luokitel-

laan analyysitapoja ”aineistovetoiisiin” ja ”spekulaatiivisiin”. Tarkasti kontrollissa pidettävällä spekulatiolla kirjoittajat tarkoittavat tutkijan oman kulttuurintutemuksen hyödyntämistä analyysissä. Tässäkin kannanotossa näkyy nimenomaan keskusteluanalyyttisen ja etnometodologisen tutkimusperinteen vaikutus.

Diskursianalyysin ”isän” Michel Foucaultin tärkein anti yhteiskuntatieteiden metodologialle on siinä, että hän osoitti, miten hyvin konkreettisen aineiston puitteissa voidaan puhetta/kirjoitusta/käytäntöjä rakentavien väittämien teoreettisella analyysillä eksplikoida laajoja kysymyksiä, esimerkiksi tiedon tuottamista ohjaavia episteemisiä ja ontologisia oletuksia. Analyysyä tehdään seläisellä tasolla, että tutkimustulokset ovat usein ilman muuta laajasti yleistettävissä. Näkisän, että aineistovetoinen ja teoreettinen analyysi kuuluvat DA:ssa erottamattomasti yhteen. Kuten kaikki tutkimus, DA on ilman muuta spekulatiivista ja arvosidonnaista ohjautuessaan tutkijan valikoidusta näkökulmasta käsin. Tässä ”spekulaatiossa” ei kuitenkaan ole mitään yksilöllistä, sillä se on riippuvaista historian, kulttuurin ja kielen rajaamista näkökulmista. Juuri tätä tarkoittaa Foucaultin aina hätkähdyttävältä kuulostava ajatus ”tekijän kuolemasta”.

Sanna Talja

Tekoälyn rautalankamalli

Hyvönen, Eero, Karanta, Ilkka & Syrjänen, Markku (toim.): *Tekoälyn ensyklopedia*. Hki: Gaudeamus, 1993. 356 s.

Tekoälyn ensyklopedia on tarkoitettu ensimmäiseksi suomenkieliseksi yleisesitykseksi. Sen tarve on ollut perusteltu, kuten aikanaan saman kustantajan kognitiotieteen yleisesittely. Kummankin monitieteisyys ja suhteet rinnakkaistieteisiin luovat melko epäkiitollisen kentän sekä kirjoittajille että lukijoille. Teoksessa kuvataan kognitiotieteen suhdetta tietojenkäsittelytieteeseen, psykologiaan, kielitieteeseen ja filosofiaan – melkoinen määrä ongelmia ratkottavaksi. Jo teknisesti kiinnostaa, miten tekijät ovat selvinneet.

Teoksen nimessä oleva ensyklopedia hieman arveluttaa. Ensyklopedialla viitataan teoksen systematiikkaan ja ’kansanomaistavaan’ esitystapaan